

הרב שמחה שטטנר

הבאת ביכורים מעבר הירדן

ראשי פרקים

מבוא

- א. זבת חלב ודבש
- ב. סוריה ועבר הירדן
- ג. ארץ שבעה עמים או חמישה עמים?
- ד. ראשית ואחרית
- ה. מעלת ארץ ישראל

מבוא

במאמר זה נעסוק בחובת הבאת ביכורים מעבר הירדן בשני משורים - ע"פ ההלכה וע"פ החסידות. ההלכה על כל פרטיה ודקדוקיה, היא בבחינת לבוש, הופעה חיצונית, להנהגה אלוקית - לשורש רוחני, אותו רוצה הבורא להוריד לעולם. הירידה לעולם, העברת הרצון האלוקי לעולם יהא באמצעות ודרך העולם החומרי בו אנו חיים שהוא בבחינת לבוש תחתון, כאשר ההלכה המעשית היא צינור מרכזי בענין זה. ממילא יש לעיין בכל נושא הלכתי בשורשיו הפנימיים, ע"מ לגלות את הרצון האלוקי המופיע דרך אותו הנושא.

א. זבת חלב ודבש

במשנה בבכורים א, י:

ואלו מביאין וקורין מן העצרת ועד החג משבעת המינין מן הפרות שבהרים ומן התמרים שבעמקים ומזיתי שמן מעבר הירדן. רבי יוסי הגלילי אומר אין מביאין בכורים מעבר הירדן שאינה ארץ זבת חלב ודבש.

הרמב"ם בהלכות בכורים ב, א פסק משנה זו להלכה:

הבאת ביכורים מעבר הירדן

מצות עשה להביא בכורים למקדש ואינם נוהגים אלא בפני הבית ובארץ ישראל בלבד שנאמר ראשית בכורי אדמתך תביא בית ד' אלקיך. ומביאין בכורים של דבריהם מערי סיחון ועוג ומסוריה, שהקונה בסוריה כקונה בירושלים. אבל עמון ובבל אע"פ שהן חייבים בתרומות ומעשרות מדבריהם אין מביאין מהן בכורים ואם הביא בכורים מחוץ לארץ אינם בכורים.

הכסף משנה והרדב"ז שם מבארים, שהרמב"ם סובר שעוג וסיחון הם עבר הירדן, ות"ק ורבי יוסי נחלקו אם חייב להביא בכורים מעבר הירדן כחובה מדרבנן, אולם מדאורייתא הכל מסכימים שפטור.

על המשנה בביכורים שהובאה לעיל, נאמר בירושלמי בבכורים א, ח:

תני אשר נתת לי לא שנטלתי לי מעצמי. מה ביניהון? אמר רבי אבין חצי שבט מנשה. מאן דאמר אשר נתת לי ולא שנטלתי לי מעצמי חצי שבט מנשה לא נטלו מעצמן. מאן דאמר ארץ זבת חלב ודבש אפילו כן אינה ארץ זבת חלב ודבש.

לפנינו אם כן, מחלוקת בטעם הפטור של מצות ביכורים המובאים מעבר הירדן. לדעת ר' יוסי הגלילי במשנה, החיסרון הוא משום שאינה ארץ זבת חלב ודבש, ולדעת הברייתא החיסרון הוא משום אשר נתת לי ולא שנטלתי לי מעצמי. הרי"ד סולוביצ'יק, בשו"ת בית הלוי ח"ב סי' נ ס"ק ג מבאר שתנא קמא שבמשנה הסובר שמביאים ביכורים מעבר הירדן, מדבר על בית ראשון בו כבשו את עבר הירדן ע"פ הדיבור, או אף בבית שני וזאת בהנחה שהוא סובר שקדושה ראשונה קדשה לשעתה וקדשה לעתיד לבוא, וממילא היא חייב מהתורה. אך הרמב"ם איננו יכול לפסוק כמותו מאחר שהרמב"ם פוסק בהלכות תרומה א, ה, שקדושה ראשונה לא קדשה לעתיד לבוא, וממילא החיוב יהא רק מדרבנן.

על הסבר זה קשה, שהרי אם הרמב"ם איננו יכול לפסוק כת"ק, היה צריך לפסוק כר' יוסי הגלילי, ואין זה כך. מה גם שאין כל הכרח להניח שת"ק סובר שקדושה ראשונה קדשה לעתיד לבוא, ומעמיד דבריו בבית ראשון.

אלא שנראה לומר שהרמב"ם סובר שגם ת"ק מודה לטעם של ארץ זבת חלב ודבש, ויתן מתוך עדיפות עדיפות לטעם המשנה על טעמה של הברייתא. עוד נראה לומר שגם האמור בברייתא הוא על פי טעמה של המשנה. אלא

שהסברה בברייתא היא שבמקום שקיים התנאי של אשר נתת לי ולא נטלתי לי לעצמי, הרי שמתרחב הגדר של ארץ זבת חלב ודבש, מה שאין כן ביחס לכבוש יחיד. בדרך זו ניתן להסביר את דברי הרמב"ם ולפיו, לת"ק במידה והנתינה התבטלה כמו לאחר בית ראשון, והרי לשיטתו קדושה ראשונה לא קדשה לעתיד לבוא, הרי שבטל ממקומות אלו שם ארץ זבת חלב ודבש. על מנת להחיל מחדש גדר זה, צריכה להיות נתינה מחודשת, מה שאין כן ביחס לאותם המקומות המוגדרים מעיקרא כארץ זבת חלב ודבש. לא כך לרבי יוסי הסובר שרק את ההגדרה המקראית הגיאוגרפית של ארץ זבת חלב ודבש, היא זו שקובעת.

ב. סוריה ועבר הירדן

הרמב"ם סובר שמביאים ביכורים מעבר הירדן, אם כי חובה זו היא מדרבנן. מי שסובר במשנה, שמביאים ביכורים מעבר הירדן, זהו תנא קמא. אלא שדברי הרמב"ם לפי תנא קמא קשים. לפי דעת ת"ק במשנה, נראה שאין שום הבחנה בין פרות שבעמקים לפרות שבעבר הירדן. אדרבא נראה כי לשניהם יש דין אחד, שהרי נכתבו באותה הרשימה ללא שום חלוקה ביניהם. א"כ מנין לו לרמב"ם שחיוב בכורים בעבר הירדן הוא רק מדרבנן? ועוד קשה שהרי באותה רשימה של חיובי דרבנן כתב הרמב"ם גם את סוריה, והרי יש חלוקה מהותי ועקרוני בין עבר הירדן – עוג וסיחון, לבין סוריה. לגבי עבר הירדן, מסיק החזו"א בהל' שביעית סימן ג ס"ק ג שלפי כולם היא א"י וחובות הארץ נוהגות בה מהתורה. הוא מוכיח יסוד זה ממקומות רבים, כמו מההלכה שמאז שגלו בני ראובן גד וחצי שבט המנשה ישבו בעבר הירדן, פסק היובל מלנהוג (ירושלמי שביעית י, ב). לעומת זאת סוריה היא בגדר כבוש יחיד. בגמ' בע"ז כא ע"א, נחלקו תנאים אם כבוש יחיד שמיה כבוש. רבי מאיר סובר שכבוש יחיד שמיה כבוש ורבי יוסי סובר שלאו שמיה כבוש. הרמב"ם בהל' תרומות א, ב פסק שהלכה כרבי יוסי. א"כ מה ההקבלה כלל בין עבר הירדן לסוריה?

אפשר להסביר ולדייק בדברי הרמב"ם ולומר, שודאי הוא שהרמב"ם סובר שיש להבחין ולחלק בין סוריה לעבר הירדן, ולכן כשהרמב"ם כתב את דינה של סוריה, הסביר הרמב"ם מדוע יש להביא בכורים מדרבנן "שהקונה בסוריה כקונה בירושלים". ביחס לעבר הירדן אין הרמב"ם כותב טעם

הבאת ביכורים מעבר הירדן

לחיוב, משום שלרמב"ם עבר הירדן היא א"י, וממילא נוהגות בה כל חובות הארץ, א"כ ודאי שמעיקרא צריך היה שיהא שם גם חיוב הבאת בכורים מהתורה. אך מאחר שיש גדר מיוחד בבכורים שצריך להיות מארץ זבת חלב ודבש, יורדת דרגת החיוב לדרבנן בלבד. א"כ ביחס לסוריה שביסודה היתה צריכה להיות פטורה מהבאת בכורים, הרי שיש כאן עליית דרגה וחייבת מדרבנן, ועל כן כתב הרמב"ם טעם בדבר. ואלו ביחס לעבר הירדן זו ירידת דרגה, ובכך לא כתב הרמב"ם טעם על מנת לחלק בין שני סוגים של חיוב דרבנן.

ג. ארץ שבעה עמים או חמישה עמים:

על פי דברי רבי יוסי במשנה (ולדברינו לעיל גם ת"ק יודה לכך), הסיבה בגללה אין חייבים להביא בכורים מעבר הירדן היא, משום שאינה ארץ זבת חלב ודבש. מצאנו מחלוקת בין המכילתא בשמות יג, לבין הספרי בדברים כו, מהו הגדר של ארץ זבת חלב ודבש, האם הכוונה היא רק לשטחם של חמשת העממים בלבד כדעת הספרי ואז עבר הירדן אינה נכללת כלל בגדר של ארץ זבת חלב ודבש, או שמדובר בשטחם של כל שבעת העממים כדעת המכילתא, ואזי ארץ זבת חלב ודבש כוללת גם את עבר הירדן.

הרב שלמה בעדני, בפירושו מלאכת שלמה שם, דן בביאור המחלוקת ע"פ הבנות שונות במשמעות הפסוקים. האם הכוונה היא רק למה שמוגדר כארץ כנען, ואז ממילא בארץ כנען נכללים רק חמשת העממים בלבד, או שמא כנען הוא שם כולל הכולל את כל שבעת העממים. הגמ' בכתובות קיב ע"א לומדת מארץ זבת חלב ודבש על טיבם של הפירות. ע"פ דרשה זו שם בגמ', היה נראה כי יש להכריע מחלוקת זו ע"פ המציאות קרי ע"פ טיבם של הפירות.

הרמב"ן בשמות יג, ה מיישב את מחלוקת בין המכילתא לספרי:

וכענין זה שנוי במכילתא בפרשה הזאת ועוד שנוי בספרי ונחלה לא תהיה לו זו נחלת חמשה עממין, בקרב אחיו, זו נחלת שני עממים. הפרישו בפני עצמן ה' עממין הללו, לפי שהם עיקר הארץ שבה הבטיחם שהיא זבת חלב ודבש.

הרב שמחה שטטנר

א"כ לפי כולם ארץ ישראל המערבית היא לבדה ארץ זבת חלב ודבש מפני שהיא עיקר הארץ לענין שבח הפירות. יתכן כי במציאות ימצאו גם פירות בעבר הירדן שאינם פחות משובחים מפירות א"י המערבית, אולם כיון שלענין שבח הפירות הגדירה התורה את ארץ חמשת העממין בלבד כעיקר הארץ, הרי שלענין בכורים אין הם נכללים בפירות ארץ זבת חלב ודבש. הגמ' בכתובות קיב ע"א באה ללמד על ההבטחה כי ארץ חמש העממין היא ארץ זבת חלב ודבש, וע"כ פירותיה משובחים. מה שאין כן ביחס לעבר הירדן שודאי שיש בה פירות משובחים, אולם לא מצד ההבטחה של ארץ זבת חלב ודבש.

חיזוק לדבר נראה מדבריו של הרב משה זכות, קול הרמ"ז בבכורים פ"א מ"ד האומר: "דנראה שהשבועה קאי שתהיה זבת חלב ודבש. ואומרת המשנה במע"ש פ"ה מי"ג כאשר נשבעת לאבותינו ארץ זבת חלב ודבש כדי שתתן טעם בפירות". א"כ כל המציאות של שבח הפירות, היא רק מכח השבועה וההבטחה, וזו נתנה רק ביחס לארץ ישראל המערבית.

ע"פ דברינו יש לבאר שת"ק ורבי יוסי נחלקו, האם יש לגזור על הבאת בכורים מעבר הירדן. כיון שיש גם פירות משובחים בעבר הירדן, והרי סוף סוף היא א"י לכל חובות הארץ, אלא שכל חסרונה שאינה ארץ זבת חלב ודבש מצד ההבטחה, על כן סובר ת"ק שיש לגזור על הבאת בכורים מעבר הירדן. רבי יוסי סובר שכיון שהפקיעה התורה את עבר הירדן מההגדרה של ארץ זבת חלב ודבש והרי כל הנ"מ היא רק ביחס להבאת בכורים, הרי שאין לגזור. משום שבמידה ונגזור הפקענו גדר למעשה של ארץ זבת חלב ודבש. עוד יסבור ת"ק שלא גרע עבר הירדן מסוריה, אלא אדרבא אם גזרו בסוריה הרי שבעבר הירדן עאכ"ו שיש לגזור. ואילו רבי יוסי סובר שביחס לסוריה החשש שאמרנו לעיל כלל לא קיים, משום שיש עוד נ"מ בין סוריה לא"י.

על פי הדברים הללו יובנו דברי ת"ק במשנה האומר שמביאים וקורין רק מפירות משובחים "מן הפרות שבהרים ומן התמרים שבעמקים ומזיתי שמן מעבר הירדן". אין הוא מחלק בין חיוב מדאורייתא או מדרבנן. לעיל בארנו שודאי גם פירות עבר הירדן יש בהם מהמשובחים אך לא מצד ההבטחה, ולדעת ת"ק שיש לגזור על פירות עבר הירדן, מובן מדוע הוא כולל את פירות עבר הירדן, שהרי כל עניינה של המשנה כאן הוא שבח הפירות, בין אם חיוב המקום הוא מדאורייתא בין אם חיובו הוא מדרבנן. הרמב"ם שפוסק כת"ק מוסיף באור מה חייב מהתורה ומה מדרבנן.

ד. ראשית ואחרית

בדברינו בדין הבאת בכורים מעבר הירדן, הגדרנו כי הבאת הבכורים תלויה באותם המקומות בארץ ישראל המוגדרים כארץ זבת חלב ודבש. בדברינו הבאים ננסה להבין בדרכה של החסידות את השורש הפנימי לקביעה הלכתית זו.

בפרשת בכורים נאמר: "ולקחת מראשית כל פרי האדמה אשר תביא מארצך אשר ה' אלקיך נתן לך ושמת בטנא והלכת אל המקום אשר יבחר ה' אלקיך לשכן שמו שם" (דברים כו, ב). התורה מקדימה לציווי על מצות בכורים, את הכניסה לארץ ירושתה וישיבתה. כמאמר הכתוב שם, "והיה כי תבוא אל הארץ אשר ד' אלקיך נתן לך נחלה וירשתה וישבת בה" (שם א). נבאר תחילה את הזיקה בין כבוש הארץ וישיבתה, לבין בכורים שהם גם בבחינת ראשית.

הרב חיים מוולז'ין, בנפש החיים שער ד פי"ג מבאר מה היא נקודת השמחה כביכול אצל הבורא ית':

וע"י עסק התוה"ק נשלם כוונתו ית' בבריאה שהיה רק בשביל התורה שיעסקו בה ישראל. כמאמרם ז"ל בראשית בשביל התורה וכו', ובשביל ישראל וכו', ובשביל משה וכו' שהוא סרסור בקבלת התורה. וכביכול הוא ית' שמח במעשיו בעולמו ובריותיו שמעלים חן לפניו ית' כשעה הראשונה בעת הבריאה.

נקודת הראשית היא נקודת השמחה הגדולה ביותר. לבושו של יסוד זה קיים וידוע בחיים הגשמיים היומיומיים, שכאשר אדם קונה קנין חדש, הרי ששעת הקנין היא שעת השמחה הגדולה ביותר (נפקא מינה לברכת שהחיינו). וככל שהזמן עובר משעת הקנין ואילך, השמחה הולכת ופוחתת. השאיפה הגדולה של כל אחד בכל תחום וענין, היא לשמר את אותה שמחה בראשיתית לאורך זמן ארוך ככל שניתן. היסוד כאן הוא השאיפה לחבר את האחרית אל הראשית.

הרב נחמן מברסלב, מבאר בליקוטי מוהר"ן א' ע"פ הפס' "אילת אהבים ויעלת חן" (משלי ה, יט), שהתורה היא שמעלה חן על לומדיה. מובא בזוהר בתיקונים תיקון יד, כי יעקב זכה לבכורה שהוא ראשית שהוא בחינת חכמה.

הרב שמחה שטטנר

החכמה היא המידה העליונה ממנה מקבלים את השפע, היא למעשה בחינת הראשית עבור בני האדם ולכן גם שייכת החכמה לניקוד הפתח, קרי שהיא נפתחת אלינו). הח' של ח"ן היא בחינת החכמה, היא לשון חיות. כי החכמה והשכל הם החיות של כל דבר כמו שכתוב בקהלת ז' החכמה תחיה. הנ' של ח"ן היא בחינת מלכות כמו שכתוב בתהלים ע"ב לפני שמש ינון שמו, ופירש רש"י שם לשון מלכות. וזה בחינת הלבנה כי הלבנה אין לה אור מעצמה, כי אם מה שמקבלת מהשמש. וזוהי בחינת מלכות דלית לה מדגרמא כלום (המלכות אין לה מצד עצמה כלום, אלא כל תפקידה לנצל נכון את אוצרותיה, הן בחומר והן ברוח). נ' זו, מלכות זו מקבלת מו הח' מהחכמה, ואז נעשית אור הלבנה כאור החמה (ישעיה ל). עפ"ז נבאר כי ישראל כאשר הם לומדים תורה, הם ממשיכים את השפע הגדול מהחכמה אל המלכות, דהיינו מחברים את העליונים לתחתונים. חיבור זה הוא בבחינת חיבור האחרית אל הראשית, וממילא עי"ז מביאים אל האחרית את נקודת השמחה השלימה של הראשית. באופן מדויק יותר אפשר לומר, כי מעלים את האחרית ומחברים אותה אל השמחה הבראשיתית. א"כ ישראל שע"י לימוד התורה מעלים חן לפניו ית', פועלים מחדש את השמחה הבראשיתית שהיא השמחה הגדולה. לימוד התורה, מפני שהוא למעשה מחבר באופן תמידי את התחתונים למקור החכמה העליונה, יש לו את הכח לשמר את נקודת השמחה הראשונה השלימה.

הרב שלמה מרדאמסק, בתפארת שלמה חלק המועדים בדרשה לשבת תשובה, מחבר את מצות הבכורים לכבוש הארץ ושיבתה. האדם ע"מ לחזור בתשובה קרי ע"מ לחזור לראשית, צריך לכבוש את תאוותיו לכבוש את כל ארציותו, הכבוש הפשוט של הארץ הוא מלבוש לכבוש הארציות הפנימית של האדם.

כשתכבוש תחתיך ותירש כל בחינת הארציות שלך כמ"ש (במדבר לב, כב-כט) ונכבשה הארץ לפניכם ואחר תשובו, כאשר נכבשה הארציות לפניכם אח"כ תשובו בתשובה עילאה וזה בישיבת בה ר"ל בה' שהוא מ"נ למלכות (ידוע כי ה' אחרונה של שם הוי"ה י-ה-ו-ה, היא שייכת למידת המלכות, היא המקבלת מכל המידות שלפניה הנכללות באותיות י-ה-ו של שם הוי"ה). אז ואח"כ ולקחת מראשית כל פרי האדמה, ראשית הוא המחשבה והרצון הקודמת על בריאת העולם, וכמו שהיה כן יהיה לעתיד לבוא,

הבאת ביכורים מעבר הירדן

כמ"ש (בכתר בקדושה דמוסף) הן גאלתי אתכם אחרית כראשית. וע"ז רמז רש"י כי לא נתחייבו בבכורים עד שכבשו וחלקו. לשון בכורים הוא בכור הוא המחשבה ר"ל שלא היה באפשרי להמשיך בחסדים העליונים עד בחינת יחוד עליון שהוא בחינת ראשית עד שכבשו וחלקו את הארציות, אז ולקחת מראשית כל השפעות טובות לעולם א"ס.

הרב יוסף גיקטליי"א, בספר שערי אורה שער א כותב שארץ ישראל שייכת למידת המלכות, היא המקום שיעד השי"ת לעמו שאליו אפשר למשוך את כל השפע האלקי. הוא המקום שבו אפשר לחבר את הראשית לאחרית. הבכורים שהם בבחינת ראשית בבחינת בכור בבחינת חכמה, יכולים להתחבר למלכות לארץ ישראל, רק לאחר שיבואו ישראל לארץ ישראל יכבשו אותה וישבו בה. כלומר יחילו עליה את בחינת המלכות, גם בבחינת כיבוש הארציות. וזה גם כמובן יסוד ענין קדושת הארץ התלויה בכיבוש. יש עוד להאריך ולחלק חילוקים בענין זה, אך לא זה המקום).

לעיל בארנו את חיבור האחרית לראשית, דהיינו יצירת המשך שכביכול תהא לראשית במקום נקודה התחלתית בלבד, יהא לה קו מתמשך ובלתי פוסק, המגלה את השמחה הגדולה. עפ"ז מובן מה שפותחת הפרשה בלשון והיה, שזה לעולם לשון שמחה. עוד מבאר הרב צדוק הכהן מלובלין, בספר דובר צדק אות א, כי בכורים הם דוקא במקום שמחה. וזה גם יסוד דברי רש"י על הפס' "עשיתי ככל אשר צויתני" (דברים כו, יד), שמחתי ושימחתי בו. הרב קלונימוס קלמן אפשטיין, במאור ושמש לפרשת כי תבוא בביאור מצות הבכורים, כותב כי מצוה שמקיימים בשמחה כדוגמת מצות בכורים, היא יסוד של מצוה גוררת מצוה, שתקיים אותה שוב בשמחה. לדברינו יש לומר כי השמחה היא תוצאת החיבור של האחרית אל הראשית, והיא אף מקיימת חיבור זה ע"י רצף רוחני בסוד מצוה גוררת מצוה.

ה. מעלת ארץ ישראל

על הפס' "ונטעתם כל עץ מאכל" (ויקרא יט, כג), נאמר בויקרא רבה כה, א: "הדא הוא דכתיב: 'עץ חיים היא למחזיקים בה' (משלי ג, יח)".

הרב שמחה שטטנר

הרב קלונימוס קלמן אפשטיין, במאור ושמשי על פרשת קדושים שם מבאר ע"פ מדרש זה:

דהנה כוונת הבורא ברוך הוא וברוך שמו היה בזמן שנתן לבני ישראל ארץ הקדושה, מחמת שהוא ארץ אשר אוירה מחכים כי הוא מכוון כנגד ארץ עליונה אשר היא נקראת מלכות שמים וממילא בקל יכול האדם לבוא לשם לעבוד את ה' באמת, בבחינת מלכותא דארעא כעין מלכותא דשמיא. על כן העצה היעוצה לזה שנתן הקב"ה לישראל שידע האדם כל טוב שנותן לו השי"ת לא נותן לו בשביל עצמו, רק כדי להיות משפיע מטובו לאחרים וכו'. שפע גשמי זה הקיים בארץ התחתונה, מעיד על השפע הרוחני העצום היורד מהארץ העליונה אל הארץ התחתונה, ממלכותא דשמיא למלכותא דארעא.

הרב דוד שלמה אב"ד קראקא (מח"ס לבושי שרד על השו"ע), בערבי נחל לפרשת שלח משמע כי המרגלים לא הבינו את המשמעות הפנימית של ארץ זבת חלב ודבש, את יסוד הקדושה והתענוג הנשפע לשם מאת ד'. מה שאין כן כלב שהבין יסוד זה ובכך בא לנחם את ישראל ולומר להם שכל הקדושה הגדולה הזו, תבוא אליהם שם בארץ הקודש.

הרב חיים טירר מצ'רנוביץ, בבאר מים חיים לפרשת שמות ג, יז, כותב שארץ ישראל היא המקודשת מכל הארצות והיא שער השמים, היא ארץ זבת חלב ודבש. ועל כן זה שאמר הקב"ה להם בשבח הארץ ארץ זבת חלב ודבש, הנה כן הוא כפשוטו, ועיקרי אמיתות הדברים הם בשורשם שרומזים שם במעלת ארץ ישראל בקדושת האורות אשר בה אשר עבור האורות האלו חפץ הקב"ה להביאם שם להקדישם לחלקו. ומאורות אלו נשתלשל בהשתלשלויות רבות עד שנעשה למטה ארץ זבת חלב ודבש. והאוכל מפריה בכוונה הראויה והרצויה לפני יוצר כל וכו', אז הוא זוכה להיות מאירין עליו כל האורות הללו שדברים הללו נשתלשלו מהם. ברור א"כ שהבחינה של ארץ זבת חלב ודבש בצד הגשמי הפשוט, היא בחינת לבוש של כל השפע העליון היורד ומשתלשל לארץ ישראל.

תוספת באור לענין זה נמצא בדברי הרב אריה לייב מגור, בשפת אמת לפרשת מסעי (שנת תרס"ד):

הבאת ביכורים מעבר הירדן

והנה א"י היא מעט הכמות ורב האיכות, כי העיקר הוא הפנימיות ולכן נדמה כצבי שאין עורו מחזיק את בשרו. שהפנימיות רב מאוד מן החיצוניות מלבוש החיצון. ולכן נקראת זבת חלב ודבש סופי תיבות: שב"ת, שגם השבת היא כך שמתגלה בה פנימיות השפע, ולכן הוא מוכן רק לבנ"י דגם הם מעט הכמות, אתם המעט מכל העמים.

הבריאה התחתונה הגשמית היא כאין וכאפס ביחס לבריאה הרוחנית העליונה, ולכן היא מופיעה בתחתונים בכלים קטנים ביחס לגודלה. אותם הכלים שהם עם ישראל וארץ ישראל, אשר קטנים הם גם ביחס לשאר העולם התחתון, באים לבטא את יסוד המעט המחזיק את המרובה. הם מהווים את הלבוש התחתון של כל הבריאה כולה, הם מהווים את יסוד התגלות האין סוף בבריאה, הם מהווים את חיבור התחתונים לאין סוף. הם שורש ההנהגה התחתונה בהו"ה. הם למעשה בבחינת חיבור האחרית אל הראשית, שזה סוד הבכורים כפי שהארכנו לעיל. מכאן מובן מדוע תלויה מצות בכורים בגדר של ארץ זבת חלב ודבש.

בארנו לעיל בחלק ההלכתי כי כל הענין של ארץ זבת חלב ודבש, הוא רק מכח השבועה וההבטחה ולא מצד עצמיותה של הארץ. א"כ כעת הדבר מובן, שהרי נתן לנו הקב"ה את הארץ ע"מ להשפיע עלינו מטובו במקום זה. א"כ דוקא מקום זה הוא הראוי לקבל בו את כל ההשפעות הרוחניות. ההבטחה לשפע גשמי במקום זה, ההבטחה לארץ זבת חלב ודבש במקום זה, היא למעשה הלבוש של ההבטחה לשלימות קבלת השפע הרוחני במקום זה.

מכאן יובן החסרון הפנימי שבעבר הירדן, שבשלו אין עבר הירדן בגדר של ארץ זבת חלב ודבש, וממילא לא יכול יסוד הבכורים להתגלות שם.

הרב משה חיים אפרים אב"ד סדילקאב (נכדו של הבעש"ט) בדגל מחנה אפרים לפרשת דברים, אומר שמשמעות עבר הירדן היא שלעולם יראה אדם עצמו כאילו הוא מעבר הירדן שעדיין לא נכנס לארץ העליונה היא ארץ ישראל. הירדן היינו הר דין שהוא מלא דינים. עבר הירדן הוא מקום ההכנה לפני הכניסה לארץ העליונה. הוא המקום בו יש טוב גמור, אולם יש בו גם בחינת רע גמור. הוא המקום בו אפשר לקנות את הרוחני, ורק מתוך כך להכנס לארץ העליונה.

הרב נחום מצ'רנוביל, במאור עיניים לפרשת מטות, אומר ביחס לבני ראובן שזכו למקנה רב, שע"י טוב מעשיהם שאחזו הכל בטוב עד שעל ידי זה נתרחבה גבול הקדושה ברוחני ונמשך כן בגשמי, גם כן שעבר הירדן נעשה גם כן ארץ ישראל קדוש בקדושת ארץ ישראל. ומזה תבין שארצות שכיבש דוד היה להן קדושת ארץ ישראל כי הכבוש הוא היה מקודם ברוחני כאמור ע"י עבודת דוד המלך ע"ה עם דורו ונמשך מזה גם כן כבוש גשמי.

מכאן נבין את הכללת סוריה לענין מצות בכורים מדרבנן, שהרי עלתה בדרגה לדרגת עבר הירדן שאף חיובה הוא רק מדרבנן לת"ק. עבר הירדן נתקדשה בקדושת א"י שהיא בבחינת זבת חלב ודבש, אולם לא קיבלה עבר הירדן עצמה בחינה זו. כיון שהיא רק הרחבה של ארץ ישראל, אין היא מהווה את היסוד הפנימי של חיבור אחרית לראשית. מובן הדבר שהרי לענין קדושת הארץ אין עבר הירדן בבחינת ראשית, שהרי הקדושה נמשכה אליה מן הראשית מהארץ העליונה היא ארץ ישראל ארץ זבת חלב ודבש, וממילא חסר בה כל יסוד הבכורים. ע"פ מה שבארנו לעיל בהבנת הברייתא התולה את טעם החיוב בבכורים בענין של אשר נתת לי, י"ל שהיא מבינה שהרחבה הרוחנית של הארץ, רק בזמן ההרחבה בפועל יהא לה גדר מלא של ארץ זבת חלב ודבש. אלא שגדר זה יכול להסתלק בזמן חורבן, ולא יחזור מעצמו אלא ע"י נתינה מחודשת מפני שאין מקום זה ביסודו זבת חלב ודבש, אלא הרחבה בלבד, וביסודו יש למקום זה חסרון כפי שנתבאר לעיל.

עבר הירדן יש לה אף בחינה של גלות כפי שמבאר הרב לוי יצחק מברדיצ'ב, בקדושת לוי לפרשת דברים, א, ב: "בעבר הירדן בארץ מואב הואיל משה באר את התורה". רש"י: באר – בשבעים לשון. בקדושת לוי כותב שבאר להם התורה בשבעים לשון כיון שעתידים ישראל לצאת לגלות וע"מ שתהא להם אחיזה של תורה גם בארצות גלותם, נצרכו לבאור התורה בשבעים לשון. זאת נעשה דוקא בעבר הירדן ללמדך שיש בה יסוד של גלות, שאין היא ממש כארץ ישראל לענין בחינת זבת חלב ודבש, וע"כ אינה שייכת בבכורים מהתורה. מובן הדבר ע"פ מה שבארנו לעיל שעבר הירדן יש בה גם בחינה של רע גמור, והיא מקום ההכנה לכניסה לארץ העליונה, שלבושה הוא בארץ ישראל המערבית. מכאן מובנת הכרעת הרמב"ן דלכ"ע ארץ זבת חלב ודבש היא רק ארץ ישראל המערבית בלבד ללא עבר הירדן.